Fikrət, əya Şərqdə yekta doğan düha!
İdealı yox bu millətə varmı rəhi-rəha?

Əfkarı sırf əzməyə ərbabi-fikrəti,
Hala zavallı bilmədi qanuni-fitrəti.

E'lani-hərb edən bu qəvanini-aləmə,
Də'vətlidir bu ağladıcı bəzmi-matəmə.

Gəlsin əzayə milləti-mərhumə, ağlasın,
Heç gülməsin də, ayları matəmli saxlasın.

Zatən da matəmə bürünübdür həyatımız,
Göz yaşlarilə həp sulanır kainatımız.

Qərbin üzündə xəndə, bizim çeşmimizdə ab,
Qərbin həyatı şən də, bizimki yazıq, xərab!

CƏHALƏT ZƏNCİRİ VƏ KOR GÖZLÜ RƏHBƏR

Zənciri-cəhl, məhbəsi-övham içində, ah, –
Qalmışlara nasıl görünər fəcri-intibah?

Mə'budəsi zülam, pərəstidəsi xəyal,
Ən çox pərəstiş etdiyi övhamdır, ləyal.

Əsgi libası, kirli həyatı buraxmayır, –
Nuri-təcəddüdə yumuyor didə, baxmayır.

Kor rəhbəran əlində zimami-həyatə bax.
Yüz min quyu üzrə, əməl şəhri çox uzaq.

FİKRƏT!

Ey inqilab şairi, tari-rübabının,
Tə'siri olmadı nəğəmi-inqilabının –
Pənbəbəguşi-fikr olan ərbabi-qəflətə!
Fəryadi-intibah isə "lay-lay" bu millətə
Ə'sardən bəri öpən ağuşi-qəfləti –
Əlbət qolay ayrılmayacaq, çünki türbəti –
Çox-çox dərin, çox da qaranlıq məzardır,
"Qalxın!" sədası yetməyəcək bir diyardır!..
Ey inqilab şairi, nəğmənlə inlədin!
Dünya dəyişdi, əski dimağı atın–dedin!
Əski təxəyyülatı, xürafatı gömməli,
Növnəsc olan qumaşi-həyatə bürünməli!
Əski düşüncə, əski həyatı atın – dedin!
Zülmət, ölüm doğan bu yeri parladın – dedin!
Üfqi-həyatınızda doğub növrüx aftab,
hürriyyətin günəşi.
Əfkarınızda gülməli əzhari-inqilab!
Yırtılmalı niqabi-xürafat kim, həyat–
azad bir həyat –
Gülsün! Və toyla, nur ilə dolsun bu kainat –
kainatı islamın!
Yırtılmalı səhabə, açılsın sabahınız,
Dolsun açıq günəşlər ilə şahrahınız!
"Əsrin, unutma, bariqələr əsri-feyzidir,
Hər ildırımda bir gecə, bir kölgə devrilir!
Bir üfqi-e'tila açılır, yüksəlir həyat,
Yüksəlməyən düşər, ya tərəqqi, ya inhitat!.."*
Həp döndü, düşdü nəğmeyi-fikrin bütün yerə,
Yox ki, qulaq çevrilə gülbangi-rəhbərə!
Ey nuri-eyni kor yaşayan əhli-zülmətin!
Tari-rübabın ağladı! Fəyyaz fikrətin –
Həp saçdı, tökdü ruhü rəvayih həyatinə,
Bir xəndə gəlmədi şu rüxi-kainatinə!
Hala dodaqlarında nə bir xəndə parlayır,
Bax, bax, yenə zavallı bir millət qan ağlayır!

Üzlərdə kölgəsi yenə maziyi-müzləmin,
Gözlərdə zilli var ələmin, matəmin, qəmin.
Aləm geyindi kisveyi-eydi-təbəssümi,
Bizlər çıxarmadıq şu əlaməti-matəmi!..

[ŞƏRQ İLƏ QƏRBİ MÜQAYİSƏ]

Məğribdə hikmət əhli izhari-sən'ət eylər,
Şəhbali-mə'rifətlə ehrazi-rüf'ət eylər,
Elmin səsi uxalmış, e'lani-sətvət eylər,
Fənnin rüudu yerdə e'lami-qüvvət eylər,
Yerdən göyə uçan səs ifhami-qüdrət eylər,
Parlar bu ildırımlar, ehraqi-zülmət eylər,
Hər gündə top dəhani ərzi-həqiqət eylər,
Məşriqdə qəflət əhli hala xəyalət eylər,
Zahid deyir ki, Məğrib icadi-bid'ət eylər,
Keçmişdə çox eşitdim bir boylə söhbət eylər:
Mö'min odur ki, daim izhari-zillət eylər.
Biruh ikən də durmuş xəlqə xitabət eylər:
"Məsciddə xəlq yatmış, vaiz nəsihət eylər,
Əfsürdə bir tərəfdə, əfsanə bir tərəfdə".

* * *

Məğribdə cayi-bala ərbabi-hikmətindir,
Yüksək olan məvaqe əshabi-fikrətindir,
Tə'zimlər o yerdə əhli-fəzilətindir,
Qiymətli rütbələr həp əşxasi-sən'ətindir,
Ən parlaq ehtiramat cinsi-lətafətindir,
Hürriyyəti-nəcibə xəlqin, cəmaətindir.
Məşriqdə sədri-məclis timsali-qəflətindir,
Şərq aləmində hörmət əhli-cəhalətindin,
Ən parlaq ehtiramat ərbabi-zülmətindir.
Sözlər də altun olmuş, ərkani-dövlətindir.
Bir irsdir xürafat, əhli-fəqahətindir,
Vaiz deyir ki, dünya əhli-zəlalətindir,
"Məsciddə xəlq yatmış, vaiz nəsihət eylər,
Əfsürdə bir tərəfdə, əfsanə bir tərəfdə".

* * *

Məşriqdə söndürən çox, parlarsa bir ziyakar,
Məşriqdə öldürən çox, canlansa bir dühakar,
Məşriqdə susduran çox, dil açsa bir rəhakar,
Çoxdur qanad qıranlar, pərlənsə bir zəkakar,
Məşriqdə xoş görünməz, kim olsa çox fədakar,
Əşxasi-namizacə xoş gəlməyir dəvakar,
Məşriqdə möhtərəmdir, – əfv eyləyin! – riyakar.
Olmuş düçari-təkdir Məşriqdə hər səfakar,
Məşriqdə azmı çıxmış ruhaşina, şəfakar?
Hala da Şərqin əhli nur əhlinə cəfakar,
Ciddən gözəl buyurmuş bir arifi-vəfakar:
"Məsciddə xəlq yatmış, vaiz nəsihət eylər,
Əfsürdə bir tərəfdə, əfsanə bir tərəfdə".

* * *

Məğribdə var maarif, Məşriqdə var cəhalət,
Məğribdə hürrdür xəlq, Məşriqdə var əsarət,
Şərq əhli çox donuqdur, Məğribdə var hərarət,
Məğrib işıqlı yerdir, Məşriq zəmini-zülmət,
Bizlər dəfini-zülmət.
Məğrib cahani-cuşan, Məğrib cahani-himmət,
Məğribdə var çalışmaq, Məşriqdə var ətalət.
Məşriqdə çox sönükdür idrakü əqlü fikrət,
Məğribdə əhli-fikrə qiymət qoyur cəmaət.
Qərbin gözü açıqdır, Məğribdə var bəsirət,
Kordur desəm əhali Məşriqdə, etmə heyrət!
Bax, cameə ləbaləb xabidəgani-qəflət,
Vaiz xürafələrdən etməkdədir hekayət,
"Məsciddə xəlq yatmış, vaiz nəsihət eylər,
Əfsürdə bir tərəfdə, əfsanə bir tərəfdə".

* * *

Balanişini-Məşriq, yainki canlı sayə*,
Gahi deyir öküzdən, gahi qoşar əsayə*,
Şərh eyləyir cəhimi çox odlu, ayə-ayə,
Şeytan və cinnlərdən eylər uzun hekayə,

Döndərdi xəlqi "cinnə", çıxmaz "mələk" arayə,
Atidən əl götürmüş, dönmüş də "həl'əta"yə*.
Yox iqtidarı ciddən təfsiri-"vəzzüha"yə*.
Şəmsi-fünun doğmuş Məğribdəki səmayə,
Yoxmu əlaci-şafi zahiddəki əmayə?!
Baxdım gözü ağarmış Məşriqdə rəhnümayə,
Əqvami-Qərb şariq hakim ikən fəzayə,
"Məsciddə xəlq yatmış, vaiz nəsihət eylər.
Əfsürdə bir tərəfdə, əfsanə bir tərəfdə".

* * *

Şərqin zülam içində mədfunədir bənatı,
Şərqin bulutludur həp simayi-kainatı,
İştə bunun üçündür göz yaşlıdır həyatı,
Qərbin bu gündə parlar göylərdə şə'şəatı,
Avropa anlamışdır əlbət rəhi-nicatı,
Var çünki əhli-Qərbin yol göstərən dühatı,
Qərbin əlində vardır ati üçün bəratı.
Məşriqdə rəhnümamız əzbərləmiş siratı*,
Yox hissəsi zəkadən, vird eyləmiş zəkatı,
Xəlqi cənazə sanmış, daim qılar səlatı,
Elmi-həyatı bilməz, tə'lim edər məmatı,
Puşidəgani-qəflət tutmuş bütün cihatı,
"Məsciddə xəlq yatmış, vaiz nəsihət eylər,
Əfsürdə bir tərəfdə, əfsanə bir tərəfdə".

* * *

Məğribdə çox işıq var, Şərqin ziyası nerdə?!
Yüksəlmiş əhli-Məğrib, bax, minbəri-hünərdə,
Şərq əhli pərdə yapmış, Qərb əhli yapdı "pər" də,
Hala küsuf vardır "Xurşid"i-ləm'əvərdə,
Hala xüsuf vardır rüxsareyi-"Qəmər"də,
Yoxdur rüxi-"Diləfruz" "Firuzə"də, "Gövhər"də,
"Tuti" qəfəs içində, "Ceyran" da damlərdə,
"Leyla" ləyal içində, həmşirəsi "Səhər"də,
Artıq yetər, deyilmi, rubəndlər "Yetər"də?
Dünya behiştə dönsə, same'ləri füsürdə,

Ey xəlqi-zirpayə, bir bax nə var zəbərdə:
"Məsciddə xəlq yatmış, vaiz nəsihət eylər,
Əfsürdə bir tərəfdə, əfsanə bir tərəfdə".

* * *

Məşriqdə həbs edilmiş Yusif deyil, Züleyxa,
Məhbəsdədir "Pəri"lər, "Hurilər" ilə "Tuba",
Solmuş əsarət ilə "Cənnət" ilə "Gülara",
Dönmüş xəzanə "Gülrux", solmuş "Baharü" "Ziba",
"Gülgəz" həmişə ağlar, gülməz cəmali – "Səlma",
"Səyyarə" dam içində, ən canlı bir müəmma?!"
Qalmış behiştə həsrət, adəm deyilmi "Həvva"?!
Yox asimani-rüf'ət, düşmüş yerə "Süreyya",
Ey zahid, ey mübarək! Yek ləhzə didə begüşa!*
Bengər beçəşmi-insaf, kon Qərbra təmaşa!
Qəd əşrəqət minəl-Qərb, əşşəmsü vəzzühaha*.
Ey rəhnümayi-Məşriq! Ma dər ləyali-zülma!
Şərqin nəcib ədibi Yusif gözəl deyir ya:
"Məsciddə xəlq yatmış, vaiz nəsihət eylər,
Əfsürdə bir tərəfdə, əfsanə bir tərəfdə".

* * *

"Səyyarə" durdurulmuş, ziddi-təbiət iştə,
"Ülkər", "Sitarə", "Zöhrə", "Zəhra"la "Zinət" iştə,
Səyyarə sabit olmaz, afaqi-xilqət iştə,
Qanuni-layəzali fəyyazi-fitrət iştə,
Qərb əhli Şərqə söylər: xəsmi-həqiqət iştə,
Bizdə hanı "Nəzakət"? Küskün "Nəcabət" iştə,
Yüksəkmi atiyi-Şərq? Əhvali-"Rüf'ət" iştə,
Parlaq yanaqlı "Göyçək" şayani-zülmət iştə,
Var ahı, yox günahı, "Mə'sumə", "İsmət" iştə,
Biz söyləriz: "Əzizə" bir canlı zillət iştə,
Bizlərdə çox bol ikən möhnətlə zəhmət iştə
Cənnətfüruşi-bihuş söylər ki, rəhmət iştə,
Gir cameə, gözəl bax, əshabi-cənnət iştə:
"Məsciddə xəlq yatmış, vaiz nəsihət eylər,
Əfsürdə bir tərəfdə, əfsanə bir tərəfdə".

* * *

Kərbi-bəladı Məşriq, "Zeynəb", "Səkinə" nalan,
Matəmli "Şahcahan"lar, həp "Səltənət" pərişan,
Duzəx içində qalmış "Huri", "Nəimə Sultan".
"Şirin"ə təlxdir həp abi-həyati-dövran,
"Güllər" də xakə düşmüş, bərbaddır "Gülüstan",
Solğun yanaqlı durmuş, bax, "Gülüzar"ü "Reyhan",
"Azadə"lər əsirə, "Şayistə" zülmə şayan,
"Dilşad" hüznpərvər, qəmlər içində "Şadan",
Bədbəxtdir "Səadət", titrər bu halə vicdan,
Qalmış "Maral" vəhşi, "Nazəndə"lər girizan,
Məşriq "Sitarə"sizdir, sönmüşmü "Xavər"istan?!
Təqvanümayi-ə'ma əfsanəguyi-tufan,
"Məsciddə xəlq yatmış, vaiz nəsihət eylər,
Əfsürdə bir tərəfdə, əfsanə bir tərəfdə".

1915

MEYDANİ-HƏRB XATİRƏLƏRİMDƏN

Tutmuşdu topun səsləri afaqü səmayı,
Enməkdə idi yerlərə əhzari-şitayi.

Bir yanda od ilə dəmirin yağmuru vardı,
Göydən yerə su, qarlara dönmüşdü, yağardı.

Dağlar, təpələr örtülü durmuşdu kəfəndə,
Matəm səsi uçmaqda idi Karpat elində.

Top səsləri eylər kimi matəmləri e'lan,
Atəşlə ölümdür bu yerə sahibi-fərman.

Bir məqbəri-barid kimi durmuşdu mühitat,
Puşidə kəfənlər ediyordu bunu isbat.

Guya ki, soyuq məqbər içindəydi həyatım,
Lakin yaşayırdı qələmimdə nəğəmatım.

Qanuni-mübinində yenə dəhri-kühənsal,
Qış gəldiyiçün etmədədir qarını irsal.

Fərdayi-şitadə güləcəkdir yenə gülşən,
Torpaq qucağı olsa da insanlara mədfən.

Qış, yay və bahar həm gedəcək, həm gələcəkdir,
Güllər yenə əhmər dodağilə güləcəkdir.

Bülbül ötəcək, gül güləcək, parlayacaqdır,
Ənhar axacaq, səslənəcək, çağlayacaqdır.

Ulduzla günəş, ay yenə arayişi-əflak,
Əvvəlki yerində yenə də xaki-siyəhnak.

Göylər yenə üslubi-qədimində direxşan,
Ulduzları həp şəm'eyi-ülviyyəti-taban.

Yoxluqdakılar göz yumulu xakın içində,
Rüxsarı-kəvakib açıq əflakın içində.

Qaliça

ULDUZLU BİR GECƏDƏ MÜHARİBƏ TAMAŞASI VƏ "ŞAHNAMƏ" ŞAİRİ-ZİİQTİDARINI XATIRLAMAQ

Müharibə mənzərələrindən

Uxalmış göyə yerdən ahəngi-cəng,
Səmavatə bəxş eyləyir rəng cəng.

Raket pərtövəndazi-afaq olur,
Parıldar, ziyasazi-afaq olur.

Göyün ulduzundan daha şəbfüruz,
Atıldıqca olmaqdadır leyl ruz.

Onun arxasınca qiyamətnümun
Cəhənnəm saçar əjdərani-fünun.

Bu toplar atıldıqca fövqəttürab,
Hava atəşə eyləyir inqilab.

Sütunlar nümayan olur od kimi,
Deşirlərdi, guya ki, qəlbi-şəbi.

Gəhi od, alovlar nümudar olur,
Gəhi üfq mir'ati-ənvar olur.

Nə hikmətli şeydir bu atəşfəşan,
Gecə gündüz olmuş günəş doğmadan.

Bu bir cəngdir cəngi-fövqəlxəyal,
Top atəşzəbandır, təbiət də lal.

Əgər varsa göylərdə müdrik diri,
Təmaşayə çıxmış deməkdir yeri.

Fəsahət bugün top sədasındadır,
Zəfər elmü fənnin ziyasındadır.

Bəlağət qılınclarda, xəncərdədir,
Təlaqət ləbi-tiği...

Dələn sözdür, iştə, tüfəngin sözü,
Nasıl odludur, bax da, cəngin sözü!

Kəsən söz süyufun dəhanındadır,
Miləl sanki son imtahanındadır.

Əvət, odlu topdur ki, ahənvücud,
Bu atəş hüzurunda haq zisücud.

Demək, haqdır atəşpərəstan rəhi,
Pərəstişgəh etmiş də atəşgəhi.

Cəhənnəm bu gün hakimi-xakdan,
Yarın bəlkə cənnət olur hökmran.

Zəfər, qalibiyyət bu gündə tamam
Odur qüvvətindədürür, vəssalam!

Deyildir bu qövğayi-Turanzəmin,
Bu cəngi-fünundur, cəhimafərin.

Deyildir bu qövğayi-Əfrasiyab*,
Bu bir cəngdir, cəngi-aləmxərab.

Bunu görməmiş Rüstəmi-filtən.
Bu bir cəngdir, meyveyi-elmü fən.

Deyildir bu qövğayi-divi-səfid,
Topun səsləri der ki, "həl min məzid"*.

Xəyalatdır əjdəri-həftsər,
Həqiqət odur tupi-dəhşətəsər.

Yaxar varlığı, yoxluq icad edər,
Həyatı yıxar, mövti abad edər.

Məzarın səsi yoxmudur? Dinlə, var.
Topun səsləri həp sədayi-məzar.

Nə səslərdir, o, mövti-əhmərmidir –
Və ya inki avazi-məqbərmidir?

Ləhim düzəxəfşanıdır topların
Səsi matəm e'lan edər topların.

Yenə əski tərzindədir kainat,
Yenə köhnə xislətdədir zihəyat.

Təbii, demək, hərbü zəri-bəşər.
Bəşər, yə'ni dünyadə xəllaqi-şər.

Təbii deməkdir vuruş xakdə,
Dənizdə, həvalərdə, əflakdə.

Nə yerdə yeri varsa, vardır cidal,
Cahanlar bütün səhneyi-ixtilal.

Deyil ixtilal aləmi bir türab,
Əvalim bütün saheyi-inqilab.

Qəvi acizi eyləyir payimal,
Həqiqət budur, başqa sözlər xəyal.

Zəfəryab olan ali, məğlub dun,
Gülər qalibin çeşmi, ağlar zəbun.

Yıxılmışda qəm var, yıxanda sürur,
Yaşar vəchi-aləmdə zilli-qürur.

1916

DİLƏK ÖLMƏZ

Yüksək dilək, ay dilək,
Aydın dilək "ay" dilək,
Yolçuyuz, yol üstünə, –
İşığını yay, dilək.

* * *

Parlaq dilək, ay dilək,
Gözlərdən də bay dilək.
Sansız işıqlarından
Millət alır pay, dilək.

* * *

Səninlə gözlər gülər,
Alınlar, üzlər gülər.
Hansı dodağa qonsan,
Ağızda sözlər gülər.

* * *

Bir külfətin içində,
Sənsən işıqlı xəndə.
Adın "təbəssüm" olmuş,
Xoşbəxt olan dəhəndə.

* * *

Xəstələrə səhhətsən,
Gücsüzlərə qüvvətsən.
Dünya cəhənnəm olsa,
Sən özün də cənnətsən.

* * *

Dirilik zəhmətlidir,
Çox da mərarətlidir.
Həqiqət aləmində
Xəyalın ləzzətlidir.

* * *

Bu ağır yük çəkilməz,
Şu acılar içilməz.
Sənsiz, a parlaq dilək,
Qaranlıqlar keçilməz.

* * *

Yol göstərən ay dilək,
Nicatın özü sənsən.
Yaşamağı sevdirən –
Sözümün düzü sənsən.

* * *

Dirilik qararanda,
Onun gündüzü sənsən.
Biz ağlardıq həmişə,
Güldürən bizi sənsən.

* * *

Qaranlıqların iştə –
İşıq ulduzu sənsən.
Yerdə səadət varsa,
Şəksiz ki, izi sənsən.

* * *

Mə'yus olma, amandır,
Mə'yus olmaq yamandır.
Qorxaq diləksiz yaşar,
Millətim qəhrəmandır.

Qorodinka, 14 iyul

1917

QIŞ GÜNLƏRİNDƏ ODLU FƏĞANLAR

Həmişə yaxşılıq baş verməli insan olanlardan,
Yamanlıq sadir olmaz rəhbəri vicdan olanlardan.
"Cahanda ölməyən bir yaxşılıqdır!" Çox gözəl bir söz
Gələnlər həp gedərlər aləmə mehman olanlardan.
Eşitməklik gərəkdir söhbəti-yarani-ürfanı,
Ziyan gəlməz ki, pəndhayizi-ürfan olanlardan.
Zügürdün halına rəhm eyləmək çox yaxşı xislətdir,
Qənilik aləmində zati-alişan olanlardan.
Həmiyyət lafını vurmaq qolay, icrası müşküldür,
Həmiyyət baş verər vicdanları rəxşan olanlardan.
Bir əldən yaxşı iş gəlmək ki mümkündür, gərək
silsin –
Axan göz yaşların öz bəxtinə giryan olanlardan.
Geyim verməkliyə varkən gücü dövlətli bir şəxsin –
Gərək dəf' eyləsin çılpaqlığı üryan olanlardan.
Çörək verməkliyə imkanı varkən əhli-iqbalın –
Neçin dəf' etməyir cu'u o bəddövran olanlardan?!
Məişət aləmində alihimmətlər uzaq durmaz –
Səfalət odlarilə qovrulub suzan olanlardan.
Sıcaq evlər içində bəslənənlər olmasın qafil –
Soyuq torpaqlar üstündə təni lərzan olanlardan.
İşıqlı ömr edən xoşbəxtlər də agah olsunlar –
Qaranlıq guşələrdə başları rizan olanlardan.
Şu məğrur əhli-sərvətlər bir az barı qızarsınlar –
O matəm ellərində dilləri al-qan olanlardan.
İmarətlər içində əyləşənlər bir utansınlar –
Yeri, yurdu, yuvası xak ilə yeksan olanlardan.
Yatanlar varsa, dursunlar, göz açsınlar, oyansınlar,
Fəğanü əl'əmanü kütleyi-hirman olanlardan.

Gülən üzlər, dodaqlar gülməsinlər, bir dayansınlar,
Utanmaqlıq gərəkdir ruyu naxəndan olanlardan.
Bu gündə duyğusuz canlar gərəkdir duyğulansınlar,
Uzaqda durmasınlar halına nalan olanlardan.
Bu gündə əhli-qeyrətlər gərəkdir dalğalansınlar,
Girizan olmasınlar qəmləri ümman olanlardan!..
Bu gündə canlı məqsədlə gərəkdir ruhlansınlar,
Eşitsinlər fəğanı yurdu qəbristan olanlardan!..
Nədir milli məhəbbət qanmayanlarmız da qansınlar,
Səxanı kəsməsinlər bir sürü binan olanlardan.
Gərəkdir sinələr milli həmiyyətlə qabarsınlar,
Gərəkdir sinələr milli həmiyyətlə qabarsınlar,
Çalışsınlar xilasə qərğeyi-tufan olanlardan.
Əgər zənginlər istərlərsə parlaq ad qazansınlar,
Yapışsınlar yədi pabəsteyi-xüsran olanlardan.
Bu gündə xaneyi-iqbalı abadan olanlar həp –
Nəzər döndərməsinlər taleyi viran olanlardan.
Bu gündə qafil olmaq çox böyük milli cinayətdir –
Müsibət çöllərində aclığa qurban olanlardan!
Sən, ey qeyrətli türk oğlu! Sən, ey nəsli-kərəmpərvər!
Driği-himmət etmə şəfqətə şayan olanlardan!!!

Proskurov, 16 yanvar

ACI HƏQİQƏTLƏR QARŞISINDA DADLI XATİRƏLƏR

Çox bağırdıq ki*, nisanın da böyük xidməti var,
Rolu var, qulluğu var, güclü əhəmiyyəti var.
Çox bağırdıq ki, qadınlar da işıqlansınlar,
Dirilik aləmini anlayaraq qansınlar.
Çox bağırdıq ki, qaranlıqda qalırsa nisvan, –
Gələcək aləmimiz olmayacaqdır taban.
Bir işıqlı dirilik sizlər üçün lazım isə, –
Salmayın cinsi-lətifi o qaranlıq qəfəsə.
Çox bağırdıq ki, xanımlarda da ürfan olsun,
Mə'rifət nuri ilə canları rəxşan olsun.
Dirilik aləminə ər kimi çıxsın nisvan,

Bunu fəhm etməmişik, sonrası qayətdə yaman.
Çıxıb onlar da bu dünya işığın görsünlər,
Aləmi anlayaraq yaxşı ömür sürsünlər.
Çox bağırdıq qadının qiymətini anlayalım,
Hörmət istərsək əgər, hörmətini anlayalım.
Qadın alçaqda yaşarsa kişi ali olmaz,
Şübhə yoxdur ki, qadınsız da təali olmaz.
Çox bağırdıq ki, gəlin düşməni-nur olmayalım,
Dirilik yollarını görməli, kur olmayalım.
Erkəyin xidməti varsa, qadının da işi var,
Yurdumuzda bunu qanmış əcəba qaç kişi var?
Çox bağırdıq ki, qadın valideyi-millətdir,
Ana bədbəxtliyi oğlu üçün zillətdir.
Necə razı olur övlad ananın zillətinə,
Ya nasıl əngəl olur da ana hürriyyətinə?
Daima zülmətə məhkum isə madərlərimiz, –
Pərtəvəfruzi-təkamül ola bilməz fərimiz.
Çox bağırdıq, az idi dinləyən avazımızı,
Susduran pək çox idi nəğmeyi-iqazımızı.
Çox bağırdıq tələbi-vəqtə itaət edəlim,
Qəflətə batmayalım, dərki-həqiqət edəlim.
Anlamış olduğumuz hikməti təkrar etdik,
Əlimizdən gələni millətə iş'ar etdik.
Anlamışdıq gələcəkdə qadının xidmətini,
Biaman vəqt də anlatdı əhəmiyyətini.
Fikrimiz doğru imiş ki, onu canlatdı zaman,
Çox acı təcrübələr bizlərə anlatdı zaman.
Şimdi vəqt anladıyor ki, qadının xidmətini,
Bu vəzaifini, dünyadə əhəmiyyətini.
Çox çətinləşdi bu günlər yaşamaq dünyadə,
Daha müşkülləşəcək bilməliyiz fərdadə.
Dirilik şeyləri gündən-günə olmaqda baha,
Neyləsinlər bu zamanlar qadınlar əcəba?
Ya nə yapsın bu gün evlərdə qalan örtülülər,
Başqa tə'bir ilə yə'ni ki, o canlı ölülər?
Təninin nisfi məəttəl yaşayanlar, heyhat,
Görəməzlər yerin üstündə ki bir dadlı həyat!..

Proskurov, 21 yanvar

ƏMƏL

Əməl bir nurdur, yə's isə bənzər tibq zülmatə,
Bu oylə bir həqiqətdir ki, hacət yoxdur isbatə.

Əməl bir şö'lədir, parlar həyatın rəhgüzarında,
Ölənlər beylə ümmid ilə yatmışdır məzarında.

Əvət, mövtada vardır arizuyi-nəş'ətül-üxra,
Dilək ölməz deməkdir, ölməyən bir ruhdur zira.

Dirilik arizusilə ölür öldükdə millətlər,
İnanmışdır buna dünyadakı əhli-həqiqətlər.

Ölənlər, öldürənlər həp bu məqsədlə mübarizdir,
Bu qanuni-təbiətdir, bütün aləmdə barizdir.

Bütün meydani-hərbü zərbdir yerlər, sular, göylər,
Bu qövğayi-təbiidə müzəffərdir əməlpərvər.

Zəfəryab olmaq üçün saheyi-qövğayi-fitrətdə,
Əməllərlə müsəlləh olmalı ərzi-həqiqətdə.

Həyatı anladan, aydınladan bir mə'nəvi kövkəb.
Cahanı şənlədən, rövşənlədən nəcmi-əməldir həp.

* * *

Əməlsiz bənzəyir bədbəxt olan biçarə ə'mayə,
Yaşar, dərk eyləməz neyçün də gəlmişdir bu dünyayə.

Günəşdən bir sıcaqlıq hiss edər əndamı ə'manın –
Və lakin nurunu görməz o, şəmsi-aləmaranın.

Həyatın rəngini, ahəngini bilməz ki, nabina,
Onun indində zülmətdir bütün dünya, bütün əşya.

İşıqlar parladan yer, göy onun hissincə həp şəbdir,
O bilməz eylə bir göy var ki, aydındır, mükövkəbdir.

Qəmərlərdən, səhərlərdən, bütün fərdən əbəd məhrum,
Təbiət aləmində çox həqiqət onca namə'lum.

Mələklərdən, çiçəklərdən, diləklərdən xəbərsizdir,
Sözün ən doğrusu, kor ömr sürməklik səmərsizdir.

Korun pişində çirkinlik, gözəllik həp bərabərdir,
Demək, məfkurəsiz millətlə gözsüzlər bərabərdir.

Korun sönmüş gözü varsa, onun da sönmüş amalı,
Diləksiz millətin yoxdur, əmin ol, parlaq iqbalı.

Həyatı anladan, aydınladan bir mə'nəvi kövkəb,
Cahanı şənlədən, rövşənlədən nəcmi-əməldir həp.

* * *

Dilək nurani bir candır, həyatəfruzi-millətdir,
Onun ziddi olan yə's, iştə, ruhani bir illətdir.

Əməl ölməz, əməl bir ruhdur ki, hər zaman zində,
O bir parlaq işıqdır asimani-canda tabəndə.

Əməl ölməz, əməl sönməz, əməl fəyyazi-aləmdir,
Əməl bir rəhbəri-xoşbəxtiyi-övladi-adəmdir.

Əməl ruhani cənnətdir, onun ziddi cəhənnəmdir,
Əməlsizlər üçün dünya qaranlıq saheyi-qəmdir.

Həyati-kainatın rəhnümayi-feyzi-imranı,
Qaranlıq bir biyabanın əməldir nəcmi-rəxşanı.

Yolun azmışlara yol göstərən bir nəcmi-tabandır,
O ulduz yox olursa, yer qaranlıq bir biyabandır.

* * *

Qaranlıq bir ova təsvir edin, səssiz, sədasızdır,
Bulutlanmış üfüqlər, göy üzü fərsiz, ziyasızdır.

Gecə bəsti-cinahi zülmət etmişdir tamamilə,
Qüluba qorxular salmaqdadır müdhiş zülamilə.

Bürünmüş hər tərəf vəhşilərə, xəşyətli zülmatə,
Dumanlar hakim olmuşlar tamamilə mühitatə.

Zəmin səssiz, səma fərsiz, gecə həp lali-mütləqdir,
Təbii, boylə çöldən qorxu tapmaqlıq mühəqqəqdir.

Qaranlıq çox dərindir, qorxular sərpəkdədir balə,
Bulut, sis çox qalındır, baxdınızmı bu şəbi-lalə?

Xəyalən seyr edin, bu çöldə yol azmış bir insan var,
Gözilə cüstcü etməkdədir ətrafdan ənvar.

Deyirlər: göz gözü görməz, bu çöl eynən o halətdə,
Zavallı yolçu azmış, qalmış avarə bu zülmətdə.

Qaranlıq hər tərəfdən könlünü etməkdədir təhdid,
Nə bir səs var bu səhradə, nə də bir şö'leyi-ümmid.

Bütün övhamı canlanmış birər əsrar şəklində.
Hücum etməkdədirlər yolçuya xunxar şəklində.

Zavallı yolçu netsin, neyləsin, zülmətdə qalmışdır,
Mədədrəs yox, işıq yox, vadiyi-xəşyətdə qalmışdır.

Əgər mə'yus olursa, qurtuluş yoxdur həlakətdən,
Əməldir qurtaran hər şəxsi səhrayi-fəlakətdən.

Həyatı anladan, aydınladan bir mə'nəvi kövkəb,
Cahanı şənlədən, rövşənlədən nəcmi-əməldir həp.

* * *

Əməl ulduz kimi parlarsa gümrahın nigahında,
İşıqlı yol açılmışdır o dəmdə pişgahında.

Əməl zülmət içində bir işıqdır, qəlbə qüvvətdir,
Bunu fəhm eyləyən, şəksiz ki, rəhyabi-səlamətdir.

Əvət, millət də eynən şəxsə bənzər rəhgüz rında,
Gərək olsun həmişə bir ziyanın intizarında.

Əvət, millət bu gündə bilgi şəhrahında azimdir
Və lakin məqsədə ermək üçün çox sə'y lazımdır.

Əməl yol göstərən parlaq işıqdır, yolçudur millət,
Onu qorxutmaz, əlbət, yolları tutmuş olan zülmət.

Qovar zülmətləri, əngəlləri sə'y ilə rahından,
Dönər zənn etməyin millət təriqi-intibahından.

Əməlsiz fərd ya əfrad üçün yoxdur ki, istiqbal,
Əməldir yapdıran atiləri görmək üçün şəhbal.

Əvət, məfkurəli millət ucalmış səmti-əflakə,
Səmavi bir baxışla baxmaqda əflakdən xakə.

Cahanda olmasaydı əhli-ərzin yüksək amalı,
Ucalmazdı göyə yer oğlunun şəhbali-iqbalı.

Əməl məhsuludur pərvaz edən təyyarə şəklində,
Ucalmışdır göyə yerdən uçan səyyarə şəklində.

Evin başlanması başdan deyil, əvvəl təməldəndir,
Göyə uçmaq da oylə, ən təməlli bir əməldəndir.

Həyatı anladan, aydınladan bir mə'nəvi kövkəb,
Cahanı şənlədən, rövşənlədən nəcmi-əməldir həp.

Proskurov

BƏŞƏR

Bəşər! Ey canlı bir hikmət, böyük qüdrətlərin vardır,
Böyük əqlin, böyük fikrin, böyük qüvvətlərin vardır.

Dimağın bir xəzinə, yə'ni bir gəncineyi-əfkar,
Tükənməz, bitməz, iştə bitsə də, bitməz olan əbhar!

Sənin sən'ətlərin ciddən tənahinapəziradır,
Sənin nami-büləndin, ey bəşər, ülviyyətaradır.

Kiçik bir varlığın vardır, böyükdür lakin idrakın,
O göylərdən də yüksəkdir sənin ruhani əflakın.

Dənizdə torpağı minqadi-fərman eylədin, indi –
O yüksək göylərə açmaqdasan şəhbali-ümmidi.

Sənin məfkurən, ey insan, demək ki, sığmayır xakə,
Onun üçün də çıxmışsan şücaət ilə əflakə.

Yeri, dəryanı, təsxir eyləmişdin, indi var balın,
Əvət, bundan da yüksəkdir sənin şəhbali-iqbalın.

Təkamülyabi-fikr olduqca, ey səyyari-cür'ətkar,
Təbiət sinəsində indilik məstur olan əsrar –

Birər ərzi-cəmal eylər, çıxarlar səhni-dünyayə
Olursan hakimi-mütləq təmamən ruhi-əşyayə.

Proskurov

1918

VAXTIN SƏSİ VƏ HƏYATIN SÖZÜ

Elmin, hünərin, mə'rifətin varsa, buyur gəl,
Yoxsa, bu həyat aləmində olma bir əngəl!
Ərbabi-kəmalın yeridir, bil ki, bu meydan,
Bədbəxt yaşar torpağın üstündəki nadan.
Sahib olacaq yerlərə qüvvətli, əmin ol,
Ey gücsüz olan, sən dəxi mədfuni-zəmin ol!
Laf ilə tərəqqi olamaz, sözlə də sərvət,
Bilgiylə olur, bilməlidir, sərvətü qüvvət.
Ehrazi-məratib olamaz cəhl ilə, bir qan,
"Həlyəstəvi" e'lan ediyor həzrəti-"fürqan"*.
Nur ilə qaranlıq ola bilməz ki, bərabər,
Əlbət, olacaq gözlü olan korlara rəhbər.
Kor olma, cahan zülmət olur ki, nəzərində,
Çahi görəməzsən, a yazıq, rəhgüzərində.
Şəksiz, düşəcəksən quyuya, ey gözü ə'ma,
Möhtaci-tədavisən, əya milləti-zülma.
Möhtaci-təbabətsən, inan, ey gözü fərsiz,
Ömrün keçəcək boylə nəzərlərlə zəfərsiz.
Əlbət ki, həyatın keçəcək həpsi bəhərsiz,
Ey zülmət içində qalan, ey ömrü səhərsiz!
Şəmsin, qəmərin nolduğunu bilməyəcəksən,
Güllər güləcək, ah ki, sən gülməyəcəksən!
Dərk etməyəcəksən şu işıq üzlü nəhari,
Sən görməyəcəksən, a yazıq, rəngi-bahari.
Sən görməyəcəksən yerin üstündə nədir hur,
Bir nimnigəhlə ediyor dilləri məshur.
Bir hur ki, can bəxş ediyor mürdədilanə,
Tabi-rüxü fər vermədə əfsürdədilanə.

Sən görməyəcəksən yerin üstündə "mələk" var,
Yox səndə onu görmək üçün dideyi-nəvvar.
İstərsən əgər görməyə cənnati-həyati,
Korluqla keçirmək neçin anati-həyati?
İştə yaşamaq haqqına haizdir o kütlə –
Bir hərbi-münəvvərlə çıxıb cəbheyi-cəhlə.
Bundan belə dünya böyük ürfanlı ər istər,
Sən də yaşamaq istər isən, bilgini göstər!

Bakı, 9 kanuni-sani (noyabr)

AYRILIQ DƏQİQƏLƏRİ

Əsgərlər hərbə gedərkən

Ağlayan gözlər, ağlanan sima,
Doludur rəhgüzari-qövğadə.
Ağlayırmış kimi üyuni-səma,
Qətrələr var vücuhi-səhradə.

Yaşlı gözlərdə var məlali-kəbut,
Nə həzin ləm'eyi-lətafətdir!
Gözlərim eyləyir şu hüznə sücud,
Hüzn şayisteyi-ibadətdir.

Qəmli bir izdiham cuşacuş,
Oxunur çöhrələrdə ayeyi-hüzn.
Dilləri nalədar, dil xamuş,
Parlayır gözlərində sayeyi-hüzn.

Çoxunun gözlərində əşki-fəraq,
Der idim: iştə şe'ri-mə'nidar...
Əbri-puş idi çöhreyi-afaq,
Matəmə batmış idi sanki nəhar!.

Bir qadın durmuş idi bir yanda,
Canlı bir lövheyi-lətafət idi.

Qaldı çeşmim o hüzni-tabanda,
Doğrudan çox gözəl bir afət idi...

Gözlərində dururdu: giryeyi-lal,
Yanağı kölgəliydi, qəmli idi.
Üzünü öpmədə zilali-məlal,
Könlü atəşli, çeşmi nəmli idi.

Mən də bir qəm oleydim iştə dedim,
Bus edəydim o ruyi-dilbərdən.
Bəxtli qəm qonub behiştə dedim,
Öpüyor ruhi-hurmənzərdən.

Bakı

BƏDBƏXT KOR ÇOCUQ

Karpat xatirələrindən

Dünya üzünə gəldiyi hala iki ildir,
Yer, göy nasıl imiş buna agah deyildir.
Parlaq günəşindən deyil agah səmanın,
Gündüzləri də həp gecədir tifli-əmanın.
Göylərdə qəmər, yerdə səhərlər yaşar, əmma –
Ənvar nədir anlamayır kudəki-ə'ma.
Bir cift işıqdan belə məhrum o bədbəxt,
Dünya ona başdan-başa bir lövheyi-zülmət.
Cismi diridir, gözləri ölmüş də, ağarmış,
Çeşmanı bəyazdır, ona aləm də qararmış.
Dərpərdədir onca bütün aləmdəki əşya,
Görməz ki, nədir şamü səhər, pəst ilə bala.
Çünki iki çeşmi duruyor zülməti havi,
Hər şey ona müzlim, ona hər şey də müsavi.
Bilməz necədir ruyi-pədər, çöhreyi-xahər.
Bədbəxt çocuq həsrəti-rüxsareyi-madər,
Birdir nəzərində bütün afaqü səmavat.
Bir rəngi-siyəh anlayır, iştə o da zülmat.

Gözsüzlər ilə gözlülər olmaz ki, bərabər.
Zindəylə bərabər ola bilməz ki, ölənlər!..
Şəhrahi-həyati görəməz kur olan insan,
Kur olmayalım, istər isək ömri-dirəxşan...

QÜRBƏT ELLƏRDƏ YADİ-VƏTƏN

Karpatda ikən

Karpatın dağları nigahımda –
Dursa dursun da pişgahımda –
Könlümün gözləri sənə baxıyor,
Dodağım mədhini sənə oxuyor.
Karpat üstündəyəm, fəqət üzümü,
Könlümü, ruhumu, iki gözümü
Daima döndərib də səmtinə mən,
Oluram sacidin, a şanlı vətən!
Qibləgahi-rəhi-nigahimsən,
Ey vətən, ülvi səcdəgahimsən.
Sənə bir xidmət eyləsəm, a vətən,
Şu həyatımda bəxtiyarəm mən.
Ey vətən, sən özün də madəri-can,
Sənə layiq pərəstişi-vicdan.
O beşlik ki, bizi qucaqlardı,
Səndə nabit olan ağacdan idi.
Yaşa, ey şanlı yurdumuz, əbədi!
Məhdimiz, ləhdimiz, qəzamizsən,
Xüldzari-fərəhfəzamizsən.
Pərvərişyabi-ne'mətin oluruz,
Sonda mədfuni-türbətin oluruz.
Tənim olsun dəfin xakında,
O gözəl xaki-tabnakında,
Race' olsun sənə bu qəlb, bu tən,
Mətlə'i-şəms olan ziyalı vətən.
Ünsürün ünsüri-şücaətdir,
Bu sözüm doğrudur, həqiqətdir.
İştə tarixlər də anlatıyor,

Ya nasıl Qafqaz irqi şanlatıyor:
Ey bizə saheyi-həyat vətən,
Səndə doğmuş bu qəlbü can, bu bədən.
Sənsən iştə bu cismə nəş'ətgah.
Sənə mə'tufdur həmişə nigah.
Cənnət olsa bütün yer üstü yenə,
Bizə lazım o səndəki sinə.
Çünki aşiq sənə təbiətimiz,
Sənsən aramgahi-xilqətimiz.
Ən gözəl cənnətim mənim vətənim,
Mayeyi-ruhü mayeyi-bədənim.
Karpat üstündəyəm, könül səndə,
Sevdiyim qönçə səndə, gül səndə,
Ən gözəl çöhrələr qucağında,
Canlı güllər yaşar o bağında.
Xaki-pakında hurlər yaşayır,
Şəkli-insanda hurlər yaşayır.
Cismlənmiş gözəl-gözəl ərvah,
Səndədir həp bədayei-əlvah
Kuhi-Qaf iştə Qafqazın dağıdır,
Cənnət iştə bu Qafqazın bağıdır,
Anladım doğrudan nədir huri:
Qafqazın düxtərani-məsturi.
Şübhə yoxdur, şu örtü də yanacaq.
Onu yaxmaqlığa gərək qanacaq.
Cəhl əliylə urulmuş o rubənd,
Bilgi hazır edər o cəhlə kəmənd.

* * *

Qafqaz, ey sevgili, gözəl madər!
Fitrətən çox dəyərli, çox dilbər!
Ey vətən, ey zəmini-pürqiymət,
Qucağındır həqiqətən cənnət.
Dağların sərbüləng, sərbəsəma,
Pək gözəldir o səndəki sima.
Ey zəmini-behişt olan Qafqaz,

Yer üzündə yeganə bir almaz.
Mə'dənin, mənbəin, füyuzun var,
Hələ bakir qalan künuzun var*.
Göylərin pak, yerlərin fəyyaz.
Mö'tədildir həvaların qış-yaz.
Xameyi-qüdrətin gözəl əsəri,
Məxzəni-fitrətin işıq gühəri.
Axıyor hər yerində abi-həyat.
Nurlu Qafqaz! Nə yerdədir zülmat?!
Dağlarındır mənabei-ənhzar,
Bağlarındır səhaifi-əzhar!
Ərimiş bir gümüş kimi abın,
Şe'rzadır ləyali-məhtabın!
Lövheyi-dilfüruzi-dünyasan,
Sən təbiət yerində hüsnasan!
Sən ki, ənmuzici-lətafətsən,
Mənbei-rövnəqü təravətsən!
Çox gözəldir baharın, əzharın!
Səni dərk etməyir sənin yarın.
Ey olan həmvisalı əğyarın!
Sübhi vardır bu leyleyi-tarın.
Səni bir gün çocuqların biləcək –
İştə bir söz ki, doğrudur, gərçək.
Hələ cahildir, ah, evladın,
Çox da ənvərdir əhli-irşadın.
Səni görməkliyə nəzər lazım,
Səni idrak üçün də sər lazım.
Hələ bizlərdə yox o sər, o nəzər,
Bizə sən küskün olma, ey madər!
Ey vətən, ey beşik həyatım üçün,
Yenə sən aç qucaq məmatım üçün!
Mədfənim səndə, məqbərim səndə,
Öləyim səndə, son yerim səndə –
Olsun, ey madəri-müqəddəsü pak,
Qucağında qucaqlasın məni xak.
Tənimi bəslədin, böyütdün sən,
Qucağında gözəl isitdin sən.

Əmdiyim südlə, içdiyim suyu mən –
Borcluyam həp sənə, sevimli vətən!
Olmuşam ne'mətinlə pərvərdə,
Unudulmaz hüquqi-madər də.
Qucağın bəsləyən şu evdalın –
İstəyir parlasın gözəl adın.
Səni parlatmağın təriqini mən –
Anlayıb bilmişəm, zavallı vətən!
Ən böyük xidmət istəyirsən, ana,
Bunu çoxdan düşünmüşəm rə'na.
İştə sinən məadini-sərvət,
Səndə çoxdur xəzaini-ne'mət.
Örtü altındadır xəzinələrin,
Həp qaranlıqdadır dəfinələrin.
Səndə pək çox təbii sərvət var.
Bizdə də bilgi yox, cəhalət var.
Cəhlimiz çox, kəmalımız yoxdur.
Uçmağa şahbalımız yoxdur.
Seyr üçün asimani-ürfani,
Görməyə kainati-rəxşani –
Pərü bali-kəmal lazım, ana,
Anlamışdır bunu əazim, ana!
Ey vətən! Səndəki füyuzatı,
Səndə mövcud olan künuzatı –
Əldə etməkliyə kəmal gərək,
Yüksəlişçin də pərrü bal gərək.
Ey vətən, ey zəminlərin gözəli,
Mislini görmədim cahan gözəli!
Yerlərin cənnəti mənim vətənim,
Fərzdir xidmətin ölüncə tənim.
Səni sevmək təbii imanım,
Ey mənim qibləgahi-vicdanım!

* * *

Qürbət ellər əgərçi oldu yerim,
Sənə aid bütün düşüncələrim,
Ey məni bəsləyən çəmənzarım,
Ey xəyali-rəfiqi-əfkarım.

Karpat üstündəyəm, könül səndə,
Tairi-dil o gülşən üstündə.
Sən yuvam, laneyi-həyatımsan,
Bağizari-tərənnümatımsan.
Məni şair doğan anam səndə,
Əbədiyyət məzarı sinəndə.
Çox uzaq olsa da, bu tən səndən,
Könlüm ayrılmayır, vətən, səndən.
Dustlər səndə, səndə yaranım,
Ey mənim aşiyani-zişanım!
Sənsən öz oğlunu qucaqda tutan,
Bəsləmək üçün əkməyin yaradan –
Və açan süfrəni həyatı üçün,
Qucağın son yeri məmatı üçün.
Ey xəzanı gözümdə fəsli-bahar,
Ey gözəl torpaq, ey sevimli diyar!
Sən kitabi-türab içində nəsən,
Ey gözəl parça, qit'eyi-əhsən!
Hüsnlər qaynayır zəminindən,
Mənbei-hüsnsən, a şanlı vətən!
Dağların ziqürurü pürəzəmət,
Eyləyir ərz çöhrəyü qamət.
Yüksələnlərdə var qüruri-vücuh,
İstəyir adəm olsun, istəsə kuh.
Gözəlin, yüksəyin təbiətidir –
Kibr satmaq həmişə adətidir.
Sən də, ey kuhi-zişükuhi-vətən,
Həm gözəlsən və həm də yüksəksən.
Yakışır cisminə böyük əzəmət,
Ey uca boylu, heykəli-qüdrət.
Çünki var səndə qaməti-bala,
Ziqürur olmağın deyil bica.
Ey vətən, ey zəmini-müstəsna,
Sən gözəlsən, fəqət ki, biz ə'ma,
Açılanda üyuni-əhli-vətən,
Görəcəklər ki, sən nə dilbərsən.

Şəhri-Ensteri

AYDINLIQ BİR GECƏDƏ TƏFƏKKÜR DƏQİQƏLƏRİ

Bir sür'əti-bərqiyyə ilə xaneyi-səyyar –
Getməkdə idi... mən dəxi müstəğrəqi-əfkar,
Müstəğrəqi-əfkar olaraq səmti-şimalə –
Sür'ətlə rəvan, Şərqdə də qibleyi-dildar.
Yoldaşları dərk etmiş idim dərkdən azad,
Öz fikrim idi kəndimə bu yolda fəqət yar.
Dirsək verərək pəncərəyə, fikrə cünudə,
Ən yüksək əvalimdə idi fikrəti-təyyar.
Çılpaqdı bulutdan, üzü parlaqdı səmanın,
Ay doğmuş idi, yerləri etmişdi ziyadar.
Hüsni-əzəlisində parıldardı kəvakib,
Hala da cavan qız kimi bu biveyi-qəddar.
Ay çıxmış, o hüsn ilə mükövkəbdi səmavat,
Göy dilbəri, yə'ni o qəmər cazibül-ənzar.
Titrər kimi idi o səmalarda ziyalar,
Gövhərdir o ulduzlar, əvət, göy dəxi əbhar.
Göz doymayır idi şu işıq üzlü qəmərdən,
Yerlərdə də vardır nigəhara olan əqmar.
Bus eyləyir idi baxışım ruyi-qəmərdən,
Ulduzlar idi pişi-nigahımda həp əş'ar.
Məcmueyi-əş'ar idi əlvahi səmanın,
Rəngin idi, zəngin idi, fəyyaz idi, nəvvar.
Bir mə'bədi-ə'zəm kimi durmuşdu şu gərdun,
Ulduzları qəndil idi guya ki, pürənvar.
Bir mə'bədi-ə'zəm ki, səzavari-tamaşa,
Bir mə'bədi-ülvi ki, təcəlligəhi-əsrar.
Bir xeyli zaman dadlı tamaşaya nigahım,
Ciddən vələhəfzayi-xəyal idi bu asar.
Bir leyli-müqəmmərdi ki, ilhamlarından –
Rizan oluyordu dilə əş'ari-füsünkar.

Əlvahi-səmaviyyəyə heyran oluyordum,
Heyrət bəşərin iczini etməkdədir izhar.
Heyrətlə baxardım o ziyagahi-bülənd,
Aydınlıq olan leyl təmaşayə səzavar.

Göy parlaq ikən, torpağın övladı qaranlıq,
Güllər gülüyorkən, bəşərin gözləri ağlar.
Baxdım qəmərə, ulduza, baxdım mələkuta,
Qərq oldu bütün varlığım e'maqi-sükuta.

Birdən-birə bir dadlı səda duydu qulağım,
Guya uyumuşdum, o səs etdi məni bidar.
Dərhal çevirdim üzümü səmti-sədayə,
Gördüm duruyor bir qadın, ənzarı füsunbar.
Bir hakimeyi-qəlb idi ol hüsni-müsəxxir,
Pək cazibəli gözlərə malikdi o rüxsar.
Zülfi-siyəhi bəxtimi tənzir ediyordu,
Şəmsi-rüxü də atiyi-millət kimi nəvvar.
Nəvvar idi, taban idi, rəxşan idi ruyu,
Bir heykəli-amal idi, guya ki, o didar.
Baxdım o gözəl çöhrəyə, baxdım mələkutə,
Qərq oldu bütün varlığım e'mali-sükutə.

HƏYATİ-HAZİRƏMİZİN İLHAMLARI

Başdan-başa bir kölgə bürünmüş kimi aləm,
Üzlərdə nümayan oluyor sayeyi-matəm.
Bir məqbəri-barid kimi durmuş bu mühitat,
Əhvali-həyatiyyə bunu eyləyir isbat.
Əğyar həzin, yar həzin, hal qəmavər,
Hər yerdə görünməkdə qəmaludə nəzərlər.
Bir parlaq olan atiyə mə'tufdur ənzar,
Ati isə ərz eyləmir arayişi-əflak,
Həp qanlar içində yenə də xaki-siyəhnak.
Göylər yenə üslubi-qədimində direxşan,
Ulduzları həp şəm'eyi-ülviyyəti-taban.
Yoxluqda gəlir gözyumulu xakin içində,
Ənzari-kəvakib açıq əflakın içində.
Xurşid isə bir ayeyi-nəvvareyi-aləm,
Məzlum bəşəriyyət yenə avareyi-aləm,
Avareyi-aləm, əvət, avareyi-mütləq,
Olmaz bu təbiətlə kəmalata müvəffəq!

ŞE'R İNCİLƏRİ

Firişteyi-ilhamə

Gözəlliyin sənə bəxş eyləmişdir istiğna,
O çöhrənə yaxışır, şübhəsiz, nürurü ğina.

Bu nazənin duruşun bənzəyir o tairə kim,
Bir əl uzansa ona, eyləyər fərari-səma.

O sayğısız baxışında nədir bu cazibələr,
Qapıb da könlümü aldı misali-kahrüba.

Bu hüsnü anına məğrursan, bunu bilirəm,
Zəkati-hüsn verilməzmi, ey behiştliqa?

İtab etsə də çeşmin, həqiqətən yeri var,
Kitabi-ruyunu öpməkdədir gözüm zira.

Əgərçi dəhrdə vardır cahan-cahan asar,
Fəqət üzündür, a dilbər, mütaliatə səza.

Nəcib ülvi bir eşqin dilim səhifəsidir,
İnan bu sözlərimə, ey vücudi-müstəsna!

Kitabələr əsəri-xamədir, fəqət sən bir –
Səhifəsən ki, onu qüdrət eyləmiş təhrir.

Kitab sözləri gözlərlə, ey qadın, oxunar,
Sənin də səfheyi-rüxsarını dodaq anlar.

Nasıl, bu rəmzimi fəhm eylədinmi, sevdiciyim?
Mənim behiştirüxüm, ey mənim gözəl çiçəyim!

Qaliça, şəhəri-Lemberq, 24 noyabr

1919

BAHARIN İLHAMLARI VƏ İCTİMAİ RƏMZLƏR

Tə'siri əyan olmadadır fəsli-baharın,
Şad eyləyəcək dilləri əlhani həzarın*.
Cəh-cəh edəcək şairi-mürğani-xoşəlhan,
Bu nəğməyə qarşı rüxi-gül olmada xəndan.
Çünki gəliyor ərzimizə eydi-təbii,
Dünya geyəcək kisveyi-səbzini-rəbii.
Canlandıracaq torpağı ərvahi-bahari,
Ciddən nigəhəfruzdur əlvahi-bahari.
Aləmdə zühur etmədədir nəş'əti-üxra,
Bir nəş'əti-üxra ki, səzavari-təmaşa.
Bir nəş'əti-üxra ki, təbiətdə əyandır,
Gülzardə, əzhardə, fitrətdə əyandır.
Simayi-dirəxşəndeyi-xurşidi-səmadən –
Nur əmdiyi üçün doğacaq dilbəri-gülşən.
Əş'ar oxuyur pişgəhi-qönçədə bülbül,
Guya ki, deyir qönçəyə: ey qönçə, açıl, gül!
Gül, gül, mənə ilham qıl əş'areyi-rəngin,
Dərpərdə neçin qalmalı rüxsareyi-rəngin?!
Güllər açılır səhneyi-səbzin çəmənində,
Parlar o çiçəklərdə birər xəndeyi-zində,
Rüxsari-güli bus ediyor xəndeyi-əhmər,
Ey güldəhənim, sən nə üçün böylə mükəddər?!
Hala da tülu' etmədimi fəsli-baharın?!
Ey canlı çiçək, örtülü qalsınmı üzarın?!
Aç çöhrəni, ey çöhreyi-məsturi-füsunkar,
Ey qönçədəhən, açmağa layiqdir o rüxsar.
Hər şeydə əyan nəş'əti-üxrayi-təbii,
Bürhanı bunun: fəsli-dilarayi-təbii.
Ya səndə neçin yox belə bir nəş'əti-üxra?
Ey "Gülruxum", ey "Cənnət"im, ey ruyi-"Gülara"!

Şair də sənin bülbülün, amma ki, sükundar,
Göstər üzünü, xəm edəyim mən dəxi əş'ar.
"Güllər" açacaq olmaz isə bülbül önündə,
Bülbül yaradar zənn edəməm nəğmeyi-zində.
Ey şe'r pərisi, yetər artıq o niqabın,
İştə o niqabın, bu hicabın, şu səhabın!

Bakı, 6 aprel

* * *

Ey pərdeyi-mənhusdə qalmış güli-zində!
Ey dəfn edilən canlı ikən örtü içində!
Söylənsə səzadır sənə "mədfuneyi-ziruh",
Daim sənə mail, sənə mail dili-məcruh.
Bir atəş olaydım da, yaxaydım o niqabi,
İştə şu niqabi, şu hicabi, şu səhabi!
Parlardı o gün gülşəni-rüxsareyi-alın,
Qərq eylər idi yurdumuzu nurə cəmalın!
Sənsiz olamaz nəş'əti-üxra bu vətəndə,
Sənsiz olamaz tairi-xanəndə çəməndə!
Ey canlı çiçək, örtüyü at, ruyunu göstər!
Bir cənnəti-hürriyyətə dönsün də bu yerlər!
Biz də olalım əhli-behişt, ey üzü cənnət,
Artıq yetər, artıq yetər artıq bu əziyyət!
Şərq aləmi sənsiz əbədiyyən görəməz nur,
Ey çöhreyi-fəyyaz olan, ey dilbəri-məstur!
Ey canlı işıq, canlı günəş, tərki-səhab et!
Artıq yetər, ey "Nuri-cəhan", tərki-niqab et!
Sən çöhrəni aç, mən olayım bülbülün, ey gül!
Sənsiz açamaz millətimin, bil ki, bahari,
Gizlətmə, "Səmənrüx", ǫ behiştanə üzari!
Güllər açılır – iştə bu qanuni-təbiət,
Ya sən nə üçün pərdədə, ey qönçeyi-cənnət?!
Ey qönçeyi-cənnət, açıl, ey huriyi-səhhar,
Olsun vətənim çöhrən ilə qərqeyi-ənvar.
Sənsiz bu vətən görməyəcək nəş'əti-üxra,
Ey pərdeyi-müzlimdə qalan "Zəhreyi-Zəhra"!

Bakı

KOR SOQQUR

Dünya üzünə gəldiyi hala neçə ildir,
Yer, göy nasıl imiş, buna agah deyildir.

Parlaq günəşindən deyil agah səmanın,
Gündüzləri də həp gecədir tifli-əmanın.

Bir cift işıqdan belə məhum bir bədbəxt,
Dünya ona başdan-başa bir aləmi-zülmət.

Görməz ki, nədir şəm'i-ziyapərvəri-dünya,
Dərpərdədir onca bütün aləmdəki əşya.

Görməz bu təravətli, lətafətli baharı,
Fəhm eyləyəməz məzhəreyi-rəngnisarı.

Təmyiz edəməz hüsn ilə çirkinliyi əsla,
Yoxdur gözü görsün ki, nədir ruyi-dilara.

Bilməz necədir ruhi-pədər, çöhreyi-xahər,
Bədbəxt çocuq həsrəti-rüxsareyi-madər.

Bir milləti-ə'ma da haman kudəkə bənzər,
Görməz ki, nədir ərz həyatındakı fərlər.

Fəhm eyləyəməz çöhreyi-gülrəngi-həyatı,
Bilməz ki, nədir rəng ilə ahəngi-həyatı.

Bu parlaq əvalimdə yaşar zülmətə məhkum,
Görmək özü bir ne'mət ikən, ne'mətə məhrum.

Şəmsin, qəmərin nolduğunu bilməyəcəksən,
Güllər güləcək, ah ki, sən gəlməyəcəksən!

Dərk etməyəcəksən şu işıq üzlü nəharı,
Sən görməyəcəksən, a yazıq, rəngi-baharı.

Sən görməyəcəksən yerin üstündə nədir hur,
Bir nimnigəhlə ediyor dilləri məshur.

Bir hur ki, can bəxş ediyor mürdədilanə,
Tabi-rüxü fər vermədə əfsürdədilanə.

Sən görməyəcəksən yerin üstündə mələk var,
Yox səndə onu görmək üçün dideyi-nəvvar.

İstərsən əgər görməyə cənnati-həyatı,
Korluqda keçirmək neçin anati-həyatı?

İştə yaşamaq haqqına haizdir o kütlə –
Bir hərbi-münəvvərlə çıxıb cəbheyi-cəhlə.

Bundan belə dünya böyük ürfanlı ər istər,
Sən də yaşamaq istər isən, bilgini göstər!

Bakı

QƏMƏRƏ

Ey səmanın qədim olan qəməri,
Saneyi-aləmin münir əsəri.

Köhnə bir aşinayi-aləmsən,
Kövkəbi-rövşənayi-aləmsən.

Sərsəri bir həyatə sahibsən,
Gah açıq, gah zisəhaibsən.

Yürüyürsən içində əflakın.
Olmuş olsaydı nitqü idrakın,

Canlı tarix olardın aləm üçün.
Bu cədəlgahi-ərzi matəm üçün –

Adəmin xilqətin bilərdin sən,
Xəbər aldıqda söyləyərdin sən.

İlk Adəm nə cür dirildi, qəmər?
Dilin olsa, verərdin iştə xəbər.

Niyə qan tökdü Adəm övladı?
Qabil imiş o qatilin adı,

İlk qatildə qabiliyyəti-qətl,
Əzəlidir əvət, bəliyyəti-qətl.

Ölmək, öldürmək iştə kari-bəşər,
Bəşər olmaqdadır "şikari"-bəşər.

Ey əzəl sərsərisi nuri-ləyal.
Maziyü hal, bir də istiqbal,

Gələcəklərlə həp güzəştə sənin
Nəzərində bərabər iştə sənin.

Hələ çox-çox yaşar tüluatın,
Ey işıq ulduzu səmavatın!

Ey qəmər, ey həyatdan azad,
Səncə birdir sürur ilə fəryad.

Xaki matəmdəmi, sürurdəmi,
Səncə bir qəm dəmi, sürur dəmi.

Ruhsuz, duyğusuz həyatın var,
Bişüuranə kainatın var.

Nəğmeyi-sur ya ki, nə'reyi-çəng.
Səncə yekrəngdir və yekahəng.

Toyla matəm yanında birdir, bir,
Ey qəmər, ey cavanliqa, özü pir!

Səd həzaran həyatlər sönüyor,
Sırf hiçiyü torpağa dönüyor.

Sönəcəkdir hələ gözəl gözlər,
Onları zülməti-ədəm gizlər.

Çox diləffuz çöhrələr sönəcək,
Əbədi pərdələrlə örtüləcək.

Sən yenə mehvərində səyyarə,
Yenə sən sərsəriyü avarə,

Yenə sən gün içində ruynüma,
Yenə parlar kəvakib ilə səma.

Yenə şəbtab olan şu məhtabın –
Parladar səthini yerin, abın.

İşığın yerlərə saçar ənvar,
Bir daha parlamaz şu əhli-məzar.

Bakı, 2 may

EY ZAVALLI BƏŞƏR

Əlinlə təng qıldın başına bu enli dünyanı,
Yaxıb yandırdın, ey bədbəxt, bu gülşənli dünyanı.

Bəşər, ciddən siyəhiqbalsən ruzi-əzəldən sən,
Qaranlıq eyləmişsən kəndinə rövşənli dünyanı.

Dəmirlərdən yaratdın duzəxəndam aləti-cəngi,
Məzaristanə döndərdin neçin bu şənli dünyanı?

Dolu olsaydı, ey insan, künuzi-əqlü idrakın,
Qanardın çox gözəl surətdə bu məxzənli dünyanı.

Sənə çox-çox yazıqlar olsun, ey xunxar olan insan,
İşıqlı günlərə həsrət, səfilü xar olan insan.

Neçün guş etməyirsən, ey bəşər, fərmani-vicdanı,
Nasıl ləzzətlənirsən, söylə, qan tökməkdən, ey fani?

Bu xislətlə, əmin ol, dilbəri-amalı görməzsən.
Keçər ömrün qaranlıq, pərtövi-iqbalı görməzsən.

Nəsibi-həsrəti-ömrün müsibətdən ibarətmi?
İrindən, çirkdən, qandan, fəlakətdən ibarətmi?

HƏRARƏTLİ ŞE'R VƏ YAXUD QIZDIRMALI HALIMDA SAÇMALARIM

Səməd Mənsur qardaşıma*

Gözüm bir gülməyir bu ərzi-fəryadı görən gündən,
Könül şad olmayır bu səhni-naşadı görən gündən.

Ürək atəşli, göz pürab, yə'ni giryəpərvərdir,
Pərişanəm bu xakistani-bərbadı görən gündən.

Bəşər gözyaşlıdır matəmgəhi-dünyayə gəldikdən,
Bunu tədqiq qıldım hali-novzadı görən gündən.

Nolaydi payı-bəndi-cəhl olaydım, qanmayaydım, ah!
Əsiri-dəsti-hüznəm fikri-azadı görən gündən.

Həyatım təlxdir, ey dilbəri-Şirini-hürriyyət,
Qəmim dağlar qədərdir eşqi-Fərhadı görən gündən.

Zəlalət zülmətindən rahiyab olmuşmu insanlar?
Xeyr, bil'əks yatmış rəhbərü hadi görən gündən.

Əvət, tövhidə qail olmadı əqvami-bədbəxti,
Buna tarixlər şahid bu ahadı görən gündən.

Həmişə qanlı keçmişdir güruhi-ictimaiyyə,
Bəşər tarixi xunindir bu əfradı görən gündən.

Xəyalat olduğun hiss eyləmişdim ədl ilə dadın,
Bu meydani-fəğanda ah ilə dadı görən gündən.

Bu zülmi-latənahidən xilas olmazmı millətlər?
Qolaydır zənn qılmam elmi-ə'dadı görən gündən.

Xilas olmaq çətindir bəhri-cuşani-məsaibdən,
İnandım mən buna əshabi-imdadı görən gündən.

İnandım xərsüvar olmuş olan Dəccəli-yekçeşmə,
Bəsirət çeşmi nabina bu zühhadı görən gündən.

Cahan əhli uzaqlaşmış ümumi bir üxüvvətdən,
Siyasiyyun əlqabında fəssadı görən gündən.

Yaxından hiss qıldım ki, uzaqdır kövkəbi-ümmid,
Nücumun kəşfinə məxsus mirsadı görən gündən.

Hələ rubahlər meydanıdır bu bişeyi-dünya,
Bunu duymuş idim məhzun asadı görən gündən.

Bəşər rəhyab olurmu leyli-xüsrani-zəlalətdən?
Buna mən münkirəm ərbabi-irşadı görən gündən.

Behişti göylərə uçdu deyirlər ruhu Şəddadın,
Bu rəmzi anladım hükkami-Şəddadı görən gündən.

Deyirlər zövci-Həvvayə ki, məscudi-mələikdir,
Dedim şeytanə rəhmət Adəm övladı görən gündən.

Behişti bir təməddün kəsb edərmi aləmin əhli?
Buna heyrətdəyəm bu vəhşətabadı görən gündən.

Bu yer qansız olurmu? Əqldən sordum, cavab iştə:
Bunu dərk etmədinmi tiği-cəlladı görən gündən?

Yer oğlu xəstədir qandım, qan almaq lazım olmuşdur –
Qədimi adət ilə, hali-fəssadı görən gündən.

Bəşər səhhət bulurmu, yoxsa əmrazında baqidir?
İnanmaq çox çətindir xuni-müzdadı görən gündən.

Pərəstişkari-ruhumdur ümumi səhhəti-əqvam,
Bu xəstə adəmi, bu xaki-bidadı görən gündən.

Bu vəhşitəb' olan ətfalı tə'lim eyləmək gücdür,
Bunu dərk eylədim ürfani-ustadı görən gündən.

Hələ noqsandır insanlardakı əhvali-ruhiyyə,
Bunu fəhm eylədim əfkari-əzdadı görən gündən.

Dedim qabil deyildir qardaş etmək cümlə əqvamı,
İvanla Arşaqı, sofi Xudadadı görən gündən.

Üxüvvət altunu işlərmi bazarında dünyanın,
Əqidəm çox sönük idrakı-həddadı görən gündən.

Üxüvvət zər misalı, netməli, yoxdur xiridarı,
Bunu qanmışdım iste'dadi-həddadı görən gündən.

Dəmirçi altunu qanmaz, bəşərdir cümlə ahəngər,
Bunu dərk eyləmiş məhzun olan Hadi görən gündən.

Nasıl adəm imiş Adəm, buna çox canlı bürhan var:
Onu bilmək deyil müşkül bu əhfadı görən gündən.

1908

BEŞİKDƏN MƏZARA QƏDƏR BƏŞƏRİN ƏHVALI

Bir xeyli zaman tifl yatar həbsi-şikəmdə,
Ordan atılır dəhrə xilas olduğu dəmdə.

Bir gün şikəmi-müzlimi tərk eyləyor adəm,
Sonra oluyor məskəni bu aləmi-müzləm.

Ol gün ki çıxar pərdeyi-məsturi-şikəmdən,
Hürr oldu sanır kəndisini dərdü ələmdən.

Rəhyabi-nicat oldumu, eyvah, şu bədbəxt –
Tifl ilə bərabər doğuyor qeydi-əsarət.

Divanə kimi sürkələyir qeydi özilə,
Cinnət götürərdi bunu görsəydi gözilə.

Bilsəydi cahanə gəliyor silsiləcünban,
Razımı olurdu gələ dünyayə bir insan?

Bir qanlı şikəmdən düşər ağuşi-fənayə,
Bundan nerəyə? Lücceyi-xunini-bəlayə.

Aya bunu kim atdı, yuvarlatdı cahanə?
Yol tapmadın, ey əql, bu əsrari-nihanə!

Qanmış kimi bu aləmi, mənfayi-həyatı,
Biçarə çocuq doğdumu, başlar nəvahatı.

Guya ki, demək istəyir ol küdəki-nalan
Oldum bu doğulmaqlığıma şimdi peşiman.

Hürriyyəti mən istər idim dəhrdə, heyfa, –
Olmuş bu cahan cümlə yaranmışlara mənfa!

Zənn eylər idim aləmi rəxşəndə cahandır...
Madar şikəmindən daha zülmətli məkandır!

Fikr eylər idim cənnəti-ülviyyətə düşdüm,
Nirani-ələmdir bura, süfliyyətə düşdüm.

Başlar nəvəhatə, nəvəhatə, nəvəhatə;
Bir növhəsi min nifrət edər sanki həyatə.

Sanki çocuğun ruhu duyub qəhri-həyati,
İyham ediyor dərdini xunin qətərati.

Hər qətreyi-suzəndəsi bir atəşi-qəmdir.
İnsan nə demək? Abideyi-dərdü ələmir.

Tökməkdə çocuq çöhrəsinə gireyi-həsrət,
Eylər kimi tövlidinə izhari-nədamət.

Biçarəni qoymaz anası olmağa giryan,
Püstanın ucilə tıqayır ağzını hər an,

Püstanın ucilə çocuğun ağzı qapandı,
Məcbur olaraq ağlamadı tifl, dayandı.

Sərbəstcə qoymaz ki, bir az ağlasın övlad,
Bir möhri-əsarət vuruyor ağzına bidad.

Möhr ilə neçin ağzını tikdin şu səğirin?
Aya eşidilməzmi şikayəti fəqirin?

Azadəlisan dəhrə gəlir zadeyi-insan,
Həngami-təvəllüddə bunu tifl edir e'lan.

Dilli ikən ol tifli nasıl lal ediyorlar,
Əxlaqi-təbiiyyəni ixlal ediyorlar.
Mahiyyəti-hürriyyəti pamal ediyorlar!

İnsan ki, mücərrəd doğuyor doğduğu dəmdə,
Guya yenə üryan yatacaq məhdi-ədəmdə.

Vəqta ki, düşər aləmə növzadi-lətafət,
Birlikdə doğar tifl ilə zənciri-əsarət.

Ol silsileyi-fitrəti qət' eylədi mama,
Tədqiq edilən nöqtə budur, sırf müəmma!

Zənciri-təbiisi kəsildi, bələyorlar,
Bir iplə dəxi qundağı qat-qat sarıyorlar.

Zəncirə çəkirlər çocuğu doğduğu saət,
Aya nə günah etdi bu növbareyi-ismət?!

Mə'sum ikən bəs niyə zəncirə sarılsın?
Ey zalım, o dəsti-sitəmin bircə qırılsın!

Canimi, nəmi, söylə, edirsən onu məhbus?
Ey dəsti-sitəmkar, əya pənceyi-mənhus!

Ərbabi-cinayət görülür layiqi-zindan,
Şayistəmi dustaq ola qundaqlara sibyan?

Varmı günəhi? Yox! O ki, ismətli mələkdir.
Ol zadeyi-azadəyə layiqmi bələkdir?

İnsaf elə, yahu, belə bir işmi olur ya,
Bir kudəki-mə'sumə səzadırmı bu, mama?!

Həp əskiləyorlar, bələyorlar, səriyorlar,
Bir xaneyi-pürzəlzələdə* ninniləyorlar.

Duyduqda bu zəncirləri etmədə fəryad,
Guya ki, apar kəndinə ətrafdən imdad.

Əfğanına, fəryadına imdad edən olmaz,
Bu dilsiz əsiri gəlib azad edən olmaz.

Mə'yus olaraq sanki der: "İmdadrəsim yox,
Əfkarımı izharə dilim yox, nəfəsim yox".

Baxdıqca zavallı bu qüyudati-həyatə,
Bilməz ki, nə yapsın, veriyor güc nəvəhatə.

Bir qundağa razi olamaz cahilə madər,
Nənniyə salır tifli, daha, bax, nələr eylər:

Bir iplə dəxi nənniyə bağlar şu səğiri,
Seyr eylə cinayətsiz olan tifli-əsiri!

Dünyayə qədəm qoyduğumu oldu cinayət?
Bundan ötürü tiflə verirlərmiş əziyyət!

Bir əl ilə təhrik edilir nənnidə hərdən,
Başı dönüyor, həp qusuyor südləri birdən.

Böylə böyüyor, bəsləniyor zadeyi-millət,
Ey madəri-cahil, bumu qanuni-təbiət?

Bu tərz ilə bəslənmiş olan zadeyi-insan
Bazari-rəqabətdə olur sahibi-xüsran.

Bu qaideyi-tərbiyyətindən səmər olmaz.
Bundan sənə bir faidəpərvər pəsər olmaz.

Növzad ikən övlad ona, ey lövhi-cəhalət,
"Tə'lim" ediyor, öyrədiyorsan da əsarət!

ANALARA VƏSİYYƏT

Canpareyi-hürriyyətə hürriyyəti qandır,
Hürriyyət ilə tərbiyət et, ruhun oyandır.

Hürriyyətə bənzər çocuğa vurma qüyudat,
Anlat ona, bilsin ki, nədir ədlü müsavat.

Əvvəl nəyi təlqin edəcəksən, onu sibyan –
Əlbəttə, edər nəqşi-kütübxaneyi-vicdan.

Ətfal nədir? Ayineyi-pakü müsəffa,
Eylər, nəyi göstərsən, o mə'kəsdə təcəlla.

Aylarla ki, bu "tərbiyət" ilə yaşar ətfal,
Böylə böyüyor, bəsləniyor, uf, nə əhval!..

Bir gün atılır guşeyi-nisyanə bələklər,
Sərbəstliyi daddımı, ahəstə imələr.

Azadə çocuq anlamaz azadiyi-rəftar,
Gah yumbalanır, gah düşüyor, gahi də qalxar.

Ol rütbədə tə'sir qılıb tiflə əsarət,
Müxtəll olub ondakı hürriyyəti-fitrət.

Bir canlı həqiqət demək ol tifli-növazad,
Oynar, düşüyor, yumbalanır sevgili övlad.

Çeşmində təbəssümlər uçar, ləbləri xəndan,
İsmət kimi göyçək bu çocuq calibi-vicdan.

Bir mə'niyi-iffətmi girib ləfzi-vücuda,
Gəlməzmi mələik bunu gördükdə sücuda?!

Hər vəz'i-lətifi nigəharayi-məhəbbət,
Bir ruhi-mücəssəm kimi cəzzab təbiət,

Hər nə veriyorsan onun ilə gülər, oynar,
Ətfal qədər sevgili dünyadə nə şey var?

Könlüm kimi lö'bətlərə məyyaldır ətfal,
Fikrim kimi birdən-birə, yerdən-yerə cəvval.

Oynar, atılır, yumbalanır başibəlali,
Gör şəkli-həqiqətdə gəzən canlı xəyali.

Laqeyd sanır kəndini, məhkumdur amma,
Bir şe'rdir insan, həm açıq, həm də müəmma.

Nə lövheyi-riqqət, nə bədianə tamaşa!..
Bir canlı teatro, bunu kim eylədi inşa?

Ülviyyəti müş'ir, bütün əş'ardır imkan,
Kim oldu bunun şairi? Dərk etməyir insan.

Ey şairi-xilqət! Bu nə əş'ari-bədaye,
Bir hərfini inşad edəməz əhli-sənaye.

Əbkəm qalıyor şe'rinə baxdıqca ədiban,
Valeh oluyuor sirrinə əfkari-həkiman.

Əş'arın önündə qızarır ruyi-fəsahət,
Əsrarın önündə qararır nuri-zəkavət.

Bilməm ki, nəsən? Hər nəsən, ey şairi-fitrət,
Nə fəlsəfə bildi səni, nə fənn, nə hikmət.

Diqqətli baxılsa vələhəfzaydır aləm,
Sətrindəki ərvah bütün lövhi-mücəssəm.

Dağlar, təpələr, məşcərələr cümlə şüunat,
Başdan-başa aləm hikəmiyyat, ədəbiyyat.

Bir üqdədir "imkan" denilən səhneyi-fitrət,
Açdıqca düyün düşmədədir rişteyi-xilqət.

Məqsəd nerədə, biz nerədə, fikr nə yerdə?!
Yorma özünü, kəşf olunur sanma bu pərdə.

İstər nə qədər nurlu olsun da xəyalət,
Naqabili-idrakdır artıq bu həqiqət.

Çocuq yavaş-yavaş gəzməyə öyrənir. Üç-dörd yaşında olduğu əsnada oyuncaqlarla məşğul bulunur. Baxalım bu dövreyi-həyatında nə yapır?

Bir gün ayağı yer tutaraq gəzməyə başlar,
Baziçəsi saxsı sınığı, rəngli daşlar.

Yalınca ayaqlarla və bir kirli təsəklə
Məşğul oluryor oynamağa daşla, kəsəklə.

Baziçəyə mə'tuf bütün fikrü xəyalı,
Yox başqa düşünmələri, yox özgə məalı.

Dünya nəzərində bir oyuncaqdan ibarət,
Bilmir ki, nədir keşməkeşi-kəsbi-məişət.

Mövqufi-səfadır bütün övqati-həyatı,
Bu rəhgüzəri-ömrdə bilməz üqəbatı.

Həp ləhvü ləəbdir çocuğa qayeyi-amal,
Yox fikri-məişət ki, qıla keyfini ixlal.

Sərbəst gəziyor, əyləniyor, məşğələsi xak,
Qandıqda əsir eyləyəcəkdir onu idrak.

Ey tifl, o sərbəstliyi bil də qənimət!
Bir seyli-xüruşan kimi gəlməkdə əsarət!

Bir gün səni qərq eyləyəcək seyli-qüyudat,
Bir də görəcəksənmi bu hürriyyəti? Heyhat!

Hürriyyəti-nazəndə bu gün olsa əsirin,
Qandınmı, bu səhhar olacaq onda əmirin.

Hürriyyət, o şahin deyil a hər kəsə mail,
Seyd etdiyi ərbabi-fəzaildir, əfazil.

Alçaqları seyd etməyə amadə deyildir,
Ülviyyətə məftundur, üftadə deyildir.

Hər fikrə tənəzzül edəcək nur deyildir,
Napak qucaqlarda yatan hur deyildir.

Ən şanlı xəyal ovlamaq istər bu həqiqət,
Kəndi kimi dilbər dil arar seydə bu afət.

Hər güzgüdə məşhud olamaz hüsnü cəmalı,
Mir'at dəxi olmalıdır pakü ziyalı.

* * *

Qurbani-xilasın olaq, ey dilbəri-lahut!
Qaç danə doğub sən bəyənən ərləri nasut?

Könlüm kimi dünyadə nə müşkül bəyənənsən?
Mən olmalıyam istədiyin, sən də mənimsən.

Gəl sevdiciyim, çək məni ağuşi-vüsalə,
Ey huri-həqiqət, bədənim döndü xəyalə.

Yandırdı məni, yaxdı məni narın, a qəddar!
Tə'sir edəməzmi sənə bu ahi-şərərbar?

Bilməm kimə mənkuhəsən, ey bakiri-ismət?
Ey aliheyi-ərşi-müəllayi-vəcahət!

Çıx, çıx, səhərim, mərhəmət et Hadiyi-zarə,
Qoyma düşə həsrətlə şəbistani-məzarə!

* * *

Sərbəst yaşar tifl beş-on sal bu minval,
Gündən-günə bir rəngə girir, başqalaşır hal.

Bu vəqtdə baziçələrin şəkli dəyişdi,
İndi aşığa, şişməyə, top-topa girişdi.

Artıq daha beşdaş oyunun vaxtı gedib ya,
Bir özgə oyuncaqlar olub şimdi mühəyya.

Bunlarla da övqatgüzar oldu, yoruldu,
Bir başqa oyuncaq yeni meydana qoyuldu.

Gəl, gəl də təmaşayə bu tiflanə büsati,
Seyr eylə çocuqlardakı əzvaqü nişati.

Təşrihi-həyat eyləyərək anla, gözəl qan,
Hər dəmdə təbəddüldə, təcəddüddədir insan.

Bir hal ilə durmaz bu cahan, tazəlik istər,
Sən köhnəpəsənd ol, dur inadında, a bisər!

Ey zülmətə aludə olan mazipərəstan!
Bir ləhzeyi-ibrətdir o baziçeyi-tiflan.

Hər günlərinin, aylarının, illərinin var –
Bir başqa oyuncaqları, həp böylədir ə'sar.

Dolmuş bu həqaiqlə cahanın səfəhatı,
Məhkumi-ədəmdir pozan ayati-həyatı.

Bir vəqt hülul eyləyir əyyami-qiraət,
Lazım gəliyor tərbiyeyi-fikrü xəyalət.

Məktəblərə arayiş olur tifli-səbəqxan, –
Ta kim, terişə elm ilə qayati-məramə.

Olmaqda müdavim gecə-gündüz bu məqamə, –
Ta kim, erişə elm ilə qayati-məramə.

Məktəb nə demək? Tiflə görə həbsü əziyyət,
Hürriyyətə ermək liyə lazımdır əsarət.

Ta şişənişin olmasa güldən çəkilən su,
Bir qiyməti haiz olamaz, nəşr edəməz bu.

Rə'na çiçəyin gərçi solur rəngi-cəmalı,
Seyr eylə su şəklində o qiymətli məalı.

Əfkarı bütün mün'ətifi-ruyi-kəmalat,
İstər ki, ola haizi-övrəngi-füyuzat.

Hər gündə olur məktəbi-ürfanə şitaban.
Məktəb nə demək? Məşriqi-tabəndeyi-ürfan.

Məktəbdə keçər qaç sənə saati-həyati,
Zəhmət çəkiyor kəsb edə asayişi-ati.

Günlər oluyor dərsini bilməz mütəəllim,
Görməkdə onu layiqi-təkdir müəllim.

Təkdirlənir, incidilir, həm döyülür də,
Ustaddə gər tərbiyə yoxsa, söyülür də*.

Şagirdlərin böyləcə təhsil zəmani
İmrar ediyor iştə bu məktəb güzərani –

Təkdir ilə, tə'zib ilə, min dürlü əməklə,
Bə'zən də döyülməklə, söyülməklə, kötəklə.

Bə'zi gecə ac yatmaq ilə ev bucağında,
Biçarə uyur sübhə qədər qəm qucağında.

Açmış qanadın üstünə kabusi-xəyalət,
Ruhu, beyini, fikri bütün qərqeyi-fikrət.

Şəb ta bəsəhər xabgəhi məhbəsi-əkdar,
Atəş saçıyor məğzinə əfkari-şərərbar.

Alamü mihən olmadı mehmani-xəyalı,
Bax, gör nə cəfalar çəkiyor başıbəlalı!

Təhsil yolunda bu cəfa eyni-səfadır,
Arayışı-ərbabi-ədəb dərdü bəladır.

Xilqətdə bu bir sirdir: ərbabi-zəkavət –
Daim oluyor qəhrkeşi-fəqrü səfalət.

Gah parəsi olmaz ala lazımlı kitabi,
Gör kim, nə məşəqqətlə oxur xanəxərabi.

Xamə pulu, xanə pulu, camə pulu məfqud,
Guya ki, məişət qapısı ruyuna məsdud.

Ən əngəli bu: ücrəti-tə'lim verilsin,
Verməzsə əgər, məktəbi tərk etməli olsun.

Ən doğrusu, məktəb pulunu verməsə şagird,
Əlbət edəcəklər onu ixrac və təb'id.

Təhsilini ikmal edəcək yerdə bir insan,
İnsaf edəlim bir, necə qoysun onu nöqsan?!

İxrac edilirsə yazığın zəhməti nolsun?
Ümmidləri canlanacaq yerdə boğulsun?

Göz nuru töküb, can çürüdüb, qəlbi püramal,
İstər ki, ola naili-işrətgəhi-iqbal.

Çox sə'y eləyir ücrəti-tə'limini tapsın.
Siz söyləyiniz çarə nə, biçarə nə yapsın?

Tabavər olur günlər ilə rəncü inayə,
Netsin, qoşar axır dəri-ərbabi-qinayə.

Ərbabi-qina məstimeyü dövlətü sərvət,
Könlündə nə şəfqət, nə tərəhhüm, nə mürüvvət!

Ümmani-təkəbbür duruyor sanki sərində,
Əmzaci-təməsxür coşuyor didələrində.

Zəhrabi-həqarət tökəcək, açsa dəhanın,
Ehraq edəcək əhli-süalın dilü canın.

Təlxab ilə məmzuc sözü cümlə kinayət,
Ümmidinə nail edəcək bu səni? Heyhat!

Sanki dili bir müz'ic olan canlı ilandır,
Bir parə ət, amma necə gör zəhrfəşandır!

Etsəydi təcəssüm dəhənindən tökülən söz,
Şəksiz ki, olurdu o sözün hər biri bir köz.

Acı, yaxıcı məsxərə oynar nigəhində,
Səxriyyədir insan balası pişgəhində*.

Şagirdə əta eyləmək istərsə kifafi,
Şərtdir ki, gərək çak qıla cibi-ifafi.

Ol rütbə sıxıb tərlədəcək heykəli-qismət,
Ruyunda gərək qalmaya dürhaneyi-iffət.

İnci kimi çıxmış üzünə abi-həyasi,
Üz suyu satır ta ala nanparə bəhasi.

Əsbabi-sitəm, əldə qəni, istmətə ə'da,
Ariflərə canilər ədu, pərtövə – zülma.

Bir parəyə min parə edər cibi-həyanı,
Xilqət belə xəlq eyləmiş ərbabi-qinanı,

Hər fərd birər şeydən alır dəhrdə ləzzət,
Ərbabi-qina: yırtmaq ilə daməni-ismət.

Fəqir və biçarə şagirdin ərbabi-qinanın məhzəri-kibriyapərvərində aldığı vəziyyəti-miskinanənin lövheyi-təsviridir*